

Анотація

В статтю подан аналіз повісти Ю. Липи "Гринів" сквозь призму образу-локуса Одессы и маринистских мотивов. В повісти нашло отражение авторское видение национально-освободительной войны 1917–1920 гг. на территории Украины. Заметны автобиографические детали и совпадения. Правомерны выводы о важных в мировоззрении и индивидуально-творческом стиле писателя чертах, прежде всего о характерной символизации, которая проявляется в маринистских мотивах и в типологии Своего и Чужого.

Ключевые слова: рассказы Ю. Липы "Нотатник", повесть "Гринів", тема национально-освободительной войны на Украине 1917–1920 гг., оппозиция Свой-Чужой, маринистские мотивы, образ-локус, детали одесского локуса.

Summary

The article deals with the analysis of Yu. Lypa's story "Hryniv" in the light of the image-locus of Odessa and marine motifs. The author's vision of the national liberation war in 1917–1920 in Ukraine is reflected in the story. The autobiographical details and concatenations are notable. The author of the article concludes with the important features in the writer's views, individual and artful style, first of all, with the symbolization typical for Yu. Lypa which is shown in marine motifs; and with the typology of Ins and Outs.

Keywords: Yu. Lypa's three-volume edition "Notatnyk", the story "Hryniv", the theme of the national liberation war in Ukraine in 1917–1920, the opposition of Ins and Outs, marine motifs, image-locus, the details of Odessa locus.

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ, КОМПАРАТИВІСТИКА

УДК 81'42:111.11:177.61

Маринчак В.А.,
кандидат філологічних наук,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ЛЮБОВ ЯК ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ПОВНОТИ БУТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ ФІЛОСОФСЬКОГО І ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСІВ)

Визнання повноти буття фундаментальною цінністю – одна із ключових тез філософського дискурсу Срібного віку – знаходить переконливу аргументацію у працях М. Лосського [9] та С. Франка [20], спадщина яких в сучасній гуманітаристиці залишається недооціненою. На особливу увагу заслуговує обґрунтована цими філософами і введена в коло аксіологічної проблематики ідея значущості того, що причетність до повноти буття є ознакою чи критерієм цінності, що кожне ціннісне ставлення прямо чи опосередковано орієнтується на повноту буття. Якщо ж говорити про аксіологічний підхід до вивчення літературного твору, про ціннісний аспект інтенційності автора чи героя, то використання ідей цих і інших філософів тієї доби відкриває цікаві перспективи осягнення глибинних смислів художніх текстів.

Водночас висунута ними "гіпотеза повноти" може бути надзвичайно ефективною при дослідженні інтенційності літературного твору, зокрема виявлення

в ньому інтенційного ціннісного ставлення. Такий аналіз ґрунтується на методології Е. Гуссерля [4], викладеній в його “Картезіанських роздумах”, і йде в річищі феноменологічних досліджень в галузі літератури [6; 7; 16; 22].

Метою цієї публікації, яка орієнтована на актуальну для сучасної літературної компаративістики “інтердисциплінарну перспективу” [1, 514; 12, 44] є аналітичне осягнення сутності інтенційної складової поняття “любов” у філософському дискурсі Срібного віку та осмислення специфіки художнього оприявлення цієї сутності в літературі.

Інтенційне ціннісне ставлення має складові вольову (бажання, прагнення, загалом – інтенція), емоційну (оціночне емоційне ставлення), предметну (мається на увазі, що і воля, і сприйняття, і осягнення спрямовані на певну предметність, яка споглядається, оцінюється, стосовно якої переживаються певні почуття, щодо якої з'являються інтенції й здійснюються дії).

Власне предметна складова в першу чергу може бути пов'язаною з уявленням про повноту (її існування, виявлення, здійснення тощо). Але разом з тим може мати місце і повнота прагнення, і повнота переживання чи осягнення буття чи повнота внутрішнього світу або ж образу світу, явленого в слові. Власне любов, що розглядається під цим кутом зору і відповідно виявляє себе, є типовим інтенційним ціннісним ставленням.

У філософському дискурсі Срібного віку саме так любов і трактується, тобто як ціннісне ставлення, як ставлення до цінності взагалі або як ставлення до предмета любові.

Волітивний момент, властивий любові і в мовній свідомості, акцентується особливим чином і у площині культурної семантики. Так, М. Лосський стверджує: “Крім почуття, любов включає вольове ставлення до позитивної цінності – прагнення здійснити або засвоїти її” [9, 428]. Але тут виникає специфічний момент: в трактовці М. Лосського зародження любові, переживання любові як емоційно-волітивного ставлення як раз і зумовлене інтенцією до повноти і саме у сенсі прилучення до неї: люди, пише він, “прагнучи абсолютної повноти буття, виявляють безкорисливу любов до цієї досконалості і ... стають причетними до повноти буття через діяльність” [9, 45].

Тут мається на увазі, що любов – це прагнення і спроможність до того, щоб вмістити дещо у свідомість, душу, у структуру особистості, в особистісне буття суб'єкта: “Важливий аспект любові полягає в тому, що те, що я люблю, включається мною до складу моєї сутності, стає онтологічно спаяним з моїм “я” і моїм життям” [9, 45]. Зауважимо, що на думку філософа, “при цьому виникає розширення “я” [9, 429]. Більш того, як підкреслює С. Франк, “вся багатоманітна повнота суцього стає прийнятною для любові” [19, 412], тобто через любов людина прилучається до буття, яке її обіймає.

У цьому зв'язку І. Ільїн писав про любов як про можливість “виходити до світлих обширів Божих, залишаючи свою малу індивідуальну оболонку” [8, 399]. Ще більш визначеним постає твердження С. Франка про те, що любов – “сила, яка

відкриває душу і дозволяє їй усвідомлювати себе не монадою без вікон, але одвічним і невідривним елементом всеохоплюючої єдності” [19, 412].

Зрештою любов спрямована на конкретний предмет, конкретну особу в її своєрідності і незамінності: “Любов, що завжди і необхідно спрямована на конкретне суще, є сприйняттям цінності конкретної істоти, саме в її конкретності, тобто індивідуальності” [19, 408]. Причому, зазначає філософ, любов “у своєрідності кожного ... вбачає дещо цінне, те, чого немає в інших, тож воно їх доповнює” [19, 408].

Через предмет чи особу, до якої суб'єкт прилучається завдяки любові, стосовно якої здійснюється інтенція до такого прилучення, сприймається і засвоюється повнота, що дається через об'єкт любові. Саме так, за словами М. Бердяєва, “любов розв'язує проблему переходу від однієї істоти до іншої і до всього світу, виходу зі своєї обмеженості і відокремленості” [2, 243].

Для культурної свідомості, що відбивається в філософському дискурсі Срібного віку, доволі характерним є розуміння взаємної любові як взаємного доповнення. Про це свого часу писав В. Соловйов: “Найбільш глибокий та інтенсивний прояв любові виражається у взаємовідношенні двох істот, що доповнюють одна одну” [15, 67]. Через десятиліття на аналогічне питання Б. Вишеславцев відповідав: “Вічне значення має тільки гармонія двох індивідуальностей, які взаємодоповнюють одна одну” [3, 406].

Таким чином, в цілому любов, за твердженням С. Франка, дає можливість “душі відкритися, розширитися, внутрішньо розквітнути, просвітліти”, любов “є силою, що долає обмеженість, замкненість, відокремленість” [19, 411–412].

Наскільки важливими для дослідження внутрішнього світу автора і героя літературного твору є все викладене вище, стає зрозумілим на прикладі наступного фрагменту з роману Б. Пастернака “Доктор Живаго”. Без розуміння любові як причетності до повноти, любові як взаємодоповнювання важко витлумачити внутрішній монолог одної з головних героїнь роману Лариси Антипової над труною Юрія Живаго: *“Она ничего не говорила, не думала. Ряды мыслей, общности, знания, достоверности привольно неслись, знали через нее, как облака по небу, и как во время их прежних ночных разговоров. Вот это-то, бывало, и приносило счастье и освобождение ... О, какая это была любовь, вольная, небывалая, ни на что не похожая ... Они любили друг друга потому, что так хотели все кругом: земля под ними, небо над их головами, облака и деревья. Их любовь нравилась окружающим еще, может быть, больше, чем им самим. Незнакомым на улице, выстраивающимся на прогулке далям, комнатам, в которых они селились и встречались. Ах, вот это, это вот ведь и было главным, что их роднило и объединяло! Никогда, никогда... не покидало их самое высокое и захватывающее наслаждение общей лепкою мира, чувство отнесенности их самих ко всей картине, ощущение принадлежности к красоте всего зрелища, ко всей вселенной. Они дышали только этой совместностью”* [11, 493-494].

Спільність, єдність, спільне творення образу світу, причетність до цілого всесвіту і, можливо, головне – відчуття свободи, звільнення і повноти буття, – ось

що згадує героїня в ті хвилини, коли все дрібне й суєтне залишається десь позаду, коли висвітлюється найістотне – кінцевий підсумок того, чим було явлення цієї особистості в світі.

Вищесказане дозволяє наблизитися до розуміння того, чому саме виникає інтенція до подібного емоційно-волітивного ціннісного ставлення, тобто чому людина прагне любові, бажає любити, мріє про любов, чому любов є фундаментальною цінністю.

Тут можна знайти і пояснення однієї з найважливіших інтенцій – до реалізації цінності, про що М. Лосський саме в стосунку до любові пише: “Основним прагненням, що походить з любові, є турбота про повноту життя і розкриття активності того, кого любиш” [9, 436].

Слід підкреслити, що в запропонованих тлумаченнях представлена імплікація різноманітних інтенцій. Це інтенції а) до прилучення (“осягнути” повноту буття), до того, щоб б) охопити свідомістю, душею предмет, через який дається повнота буття (“ввести його до складу моєї сутності”), в) охопити в результаті всю повноту буття (“всю багатоманітну повноту суцього”), г) увійти, включитися до певної всезагальності, стати причетним до неї (стати “невідривним елементом всеосяжної єдності”), д) долучитися до певного конкретного, індивідуального предмету, особи, встановити зв'язок, сполучність із ним, об'єднатися з ним, засвоїти надану через нього повноту буття, побачити в ньому те, “чого не вистачає, і те, що доповнює”), е) розширити і збагатити в результаті своє внутрішнє “я” (“відкритися, розширитися, внутрішньо розквітнути, просвітліти”), ж) пережити почуття повноти буття, з) здійснити повноту буття предмета любові (“підкування про повноту життя того, кого любиш”).

Сказане дозволяє також зробити наступний висновок: згадана інтенція до єдності з повнотою буття, прилучення до неї є дійсно центральною у семантичній моделі ціннісної інтенціональності, що характерна для культурної семантики, відображеної в аналізованому філософському дискурсі.

Антропологічній семантиці такого різновиду властиві наступні уявлення: людина свідомо і несвідомо прагне подолати вузькість, обмеженість, частковість свого існування, і тому вона прагне віднайти, усвідомити те, що розкриває повноту буття, прагне вмістити її, прилучитися до неї, знайти те або того, що або хто доповнює її існування; людина прагне пережити і саме почуття повноти буття.

Цей її потяг до особи, предмета, діяльності, творчості – загалом до всього, що має змогу доповнити її існування, переживається нею як любов, яка безпосередньо осягає неповторність і незамінність того, хто або що доповнює її існування, його єдинність (ніхто і ніщо так не доповнить), яка викликає глибоке переживання повноти життя (хоча б у мріях, уяві, передбаченні) як щастя взаємного доповнення, спільності, спільної цільності, яка піклується про повноту буття об'єкту любові.

Для репрезентованих у філософському дискурсі Срібного віку тлумачень любові як ціннісного ставлення релевантність ознаки повноти є очевидною. Показово, що в цих тлумаченнях актуалізуються супровідні ознаки, такі як “досконалість, широта, відкритість, спільність, єдність, сумісність, індивідуальність,

неповторність, різноманіття”. Паралельно відзначаються подолання обмеженості, замкненості, відокремленості, розширення, доповнення і т.ін.

Домінує тут інтенція до доповнення особистості та її прилучення до повноти буття. Очевидно, у семантичній структурі ціннісного ставлення, як воно трактується у філософській рецепції культурної семантики, ця інтенція може бути визнана первинною. Нею зумовлені деякі вторинні інтенції, в першу чергу, до віднайдення (пошуку, виявлення) того, що являє повноту буття, по-друге, до здійснення через діяльність і творчість повноти буття певного предмета.

Перша з цих інтенцій обумовлює спрямованість сприйняття, уваги, ментальної активності, тобто спрямованість інтенційного синтезу. Друга – обумовлює діяльну активність. Характерно, що тлумачення, які розглядаються, передбачають в якості супутнього результату реалізації ціннісного ставлення, (тобто прилучення до повноти буття через предмет любові) суттєві зміни внутрішньої сфери суб'єкта, в першу чергу її розширення, збагачення через прийняття багатоманітності суцього, що можна, по-перше, співвіднести з уявленням про розширення інтенційного горизонту. По-друге, виявляється, що через переживання любові суб'єкт здійснює самоконституювання.

Усе це дозволяє стверджувати, що в тому трактуванні, яке вибудовується у філософському дискурсі Срібного віку, любов є реалізацією не тільки ціннісного ставлення, але й ціннісної інтенційності в цілому. Дійсно, інтенція до доповнення особистості і її прилучення до повноти буття веде до виникнення певної інтенційної спрямованості, до конституювання у свідомості особливим чином охарактеризованої (в першу чергу з точки зору причетності до повноти буття) предметності. При цьому окреслюється, наповнюється і розширюється інтенційний горизонт, здійснюється самоконституювання суб'єкта, вибудовується інтенційний синтез і поведінка, що характеризуються єдністю і узгодженістю. Через викликані відповідною інтенцією ментальні, мовленнєві і діяльні акти здійснюється усвідомлення, ствердження і збереження суб'єктом його самототожності, що супроводжується певними переживаннями.

Інакше кажучи, тлумачення почуття-ставлення любові у філософському дискурсі Срібного віку є ціннісно-інтенційним. Можна припустити, що любов в філософській рецепції культурної семантики є важливим реальним репрезентантом ціннісної інтенційності. У будь-якому випадку тут ціннісна інтенційність представлена в першу чергу любов'ю. Таким чином, любов може в контексті цього дослідження тлумачитися як інтенційне ціннісне ставлення.

На основі вищесказаного можна сформулювати визначення ціннісної інтенційності, що є релевантним в контексті філософської культурної семантики. Ціннісна інтенційність – це в першу чергу потреба у цінності як повноті буття, це інтенція (така, що реалізується і реалізована) до цінного і цінності як до повноти буття і до предмету, що дає цю повноту буття або момент цієї повноти.

Ціннісна інтенційність виникає на основі такої потреби в цінності (в повноті буття); її рушійною силою є інтенція до доповнення особистості та її прилучення до

повноти буття, чим визначається інтенційна спрямованість, інтенції до усвідомлення повноти буття (взагалі і в предметі, через який може бути представлена повнота буття або момент її), до реалізації її в діяльності.

У фазі здійснення цієї інтенції передбачається, по-перше, віднайдення і конституювання повноти буття через семантичне представлення, де смисловий феномен характеризується з точки зору його причетності до повноти буття, по-друге, прилучення до неї і, по-третє, діяльнісне творче здійснення її і через це переживання повноти буття.

Слід, нарешті, звернути увагу на процедурність розглянутих тлумачень. Любов в філософській рецепції культурної семантики не статична, це не стан, а динамічне активне переживання, рушійна сила, фактор досягнення повноти буття. У любові домінує інтенція. З любов'ю пов'язаний весь спектр ціннісних інтенцій. Сама любов є потребою, тобто існує потреба любити, без задоволення якої недосяжна повнота буття.

Любов є інтенцією до осягнення цінності свого предмета, його неповторності, досконалості, незамінності. Любов дає можливість сприйняття всієї повноти буття свого предмета, його багатства, цільності, його єднання з буттям, його прилучення до повноти цілісного буття, його творчої і діяльної участі в ньому. Любов і є таким усвідомленим осягненням. Любов конституює у свідомості суб'єкта свій предмет в цих його властивостях.

Любов забезпечує можливість самоконституювання суб'єкта вже у фазі первинного сприйняття (цільності і повноти буття свого предмета і т. ін.): той, хто осмислено сприймає, конституює себе через те, що саме він сприймає. Любов є інтенцією до єднання з предметом і через це єднання до доповнення суб'єктом себе, до більш повного самоконституювання. Інакше кажучи, любов є також і інтенцією до повноти самореалізації.

Любов є інтенцією до єднання з тією повнотою, яка дається в її предметі або для якої є відкритим її предмет, і через це до прилучення до повноти буття в цілому. Любов є інтенцією до здійснення можливо більш повного буття свого предмета, до його доповнення, любов неначе конституює повноту існування, реалізації її предмету.

Разом з тим любов пов'язана і зо всіма іншими фазами та етапами розгортання ціннісної інтенційності. У ній представлена у повному обсязі фаза інтенції. І фаза акту (моменту) досягнення реалізації інтенції, і фаза досягнутого – результативний ментальний, перцептивний, емоційний стан, взагалі стан речей.

Любов передбачає розгортання сценарію: потреба, пошук, осягнення, прагнення до прилучення, його реалізація, прагнення до здійснення повноти буття предмета любові, реалізація цього прагнення та знов інтенція до усвідомлення, знов осмислюючи сприйняття, осягнення, прагнення долучитись і так далі. "Любов ніколи не минає" /1 Кор., 13, 8/ – ці слова апостола Павла дуже органічні для філософської рефлексії Срібного віку.

Більш того, любов, власне, і є рушійною силою розгортання сценарію долі людини в цілому, оскільки це може бути любов до особи і світу, до предметів (в широкому смислі) і людей, до діяльності і творчості – до всієї повноти життя. Тут прихована розгадка привабливості ціннісних інтенцій і ціннісної інтенційності взагалі та потягу до любові, прагнення любити, зокрема. Тут же можна знайти пояснення того, чому ціннісна інтенція посідає центральне місце у смисловій структурі ціннісної інтенційності і в розгортанні текстового сценарію.

Специфічність ціннісного інтенційного ставлення любові в репрезентованій у філософському дискурсі культурній семантиці обумовлена, по-перше, його співвіднесеністю з уявленням про повноту буття, яка тут мислиться по відношенню до вищої межі – до Абсолютної повноти буття, у зв'язку з чим любов припускає (приймає) “багатоманітну повноту суцього”; той, хто любить усвідомлює себе елементом всеохоплюючої єдності; через любов особистість (індивідуум) переходить до “іншого і всього світу”, відчуває “віднесеність до всієї картини”, “належність до всього всесвіту”. По-друге, любов тут пов'язана з духовним переживанням “розширення “я”, розширення душі. По-третє, любов мислиться як взаємне доповнювання суб'єкта і предмета любові. Нарешті, по-четверте, любов тут розглядається як діяльність, спрямована на забезпечення повноти буття і розкриття активності її предмета, пов'язана зі здійсненням того, що, будучи предметом любові, стає цінністю, зі ствердженням цієї цінності, із забезпеченням повноти буття цієї конкретної цінності.

Навіть якщо кожне з цих положень може бути віднесене до загальних уявлень, їх система, їх взаємозв'язок на основі ознаки повноти буття, їх обґрунтування через цю ознаку і, нарешті, їх усвідомлення в цьому обґрунтуванні і взаємозв'язку виступають, безумовно, здобутком культурної семантики в її особливій репрезентації, що подається в філософському дискурсі Срібного віку.

Треба зауважити, що подані характеристики любові як інтенційного емоційно-волітивного ставлення є узагальненням не тільки філософських рефлексій з цього приводу, але й усього культурного досвіду, який мали названі філософи. У тому числі їх думку спрямовував і літературний досвід, передусім досвід рецепції поетичних творів.

Вони могли б згадати один з основоположних для відповідної культурної традиції прикладів – вірш О.С. Пушкіна “Я помню чудное мгновенье”, де була розроблена (в російській поезії чи не вперше) поетична модель любові власне як інтенційного ціннісного ставлення (всупереч іншим версіям представлення цього почуття, пов'язаним із мотивами еросу, потягу, пристрасті, пожадання тощо). У цій моделі любов як ціннісне інтенційне ставлення спричиняється появою тої, що є образом, який наближається до ідеалу, а головне, сприймається так. Саме тому цей образ немов кличе до граничного, викликає радість, прагнення долучитися до тої краси, натхнення, благодаті, що з усією повнотою переживається через сприйняття цього образу:

*Я помню чудное мгновенье:
Передо мной явилась ты,
Как мимолетное виденье,
Как гений чистой красоты.*

Нагадаймо: жити без такого образу – це скніти “без божества, без вдохновенья, без слез, без жизни, без любви”. Здобування можливості долучитися до єдності (в першу чергу емоційно-ціннісної) з цим образом має як наслідок наступне:

*И сердце бьется в упоеньи,
И для него воскресли вновь
И божество, и вдохновенье,
И жизнь, и слезы, и любовь.*

Що ж тут воскресає? Вся повнота життя, з присутністю божественної благодаті, з натхненням, себто з творчістю, з трагізмом, а тому зі сльозами, а головне – з любов'ю. Усе це осягає інтенційне ставлення, на це спрямована ціннісна інтенційність. І оскільки власне при цьому має місце дійсна повнота і буття, і переживання, тут є доречним слово “упоенье” – адже повнота може і захопити повністю, і викликати почуття захопленості, захвату, зачарування, найвищої радості.

У пам'яті філософів Срібного віку міг бути й інший – незавершений вірш Пушкіна:

*Два чувства дивно близки нам,
В них обретает сердце пищу:
Любовь к родному пепелищу,
Любовь к отеческим гробам.
Животворящая святыня!..*

Перший варіант другого катрену був таким:

*На них основано от века
По воле Бога самого
Самостоянье человека,
Залог величия его.*

Це інша версія інтенційно-ціннісного ставлення або ж почуття любові. Воно спрямовується на інтенційну предметність, що має стосунок до найістотніших підвалин життя особистості в світі, в суспільстві, в історії. Рідне згарище і батьківські гроби – це твоє особисте й історичне минуле, ти з нього родом, це обшир твоєї пам'яті і в цілому свідомості. Це теж повнота, хоча і в іншому вимірі. Але ця повнота забезпечує людині “само стояння” і велич. Саме ця повнота закономірно викликає до себе ставлення як до святині. Без цієї інтенційної (тобто сприйнятої, пережитої, ціннісно визначеної особистістю) предметності життя б змертвіло. Саме тому в цій моделі святиня – животворить.

Нарешті, добре відомо, що в полі зору філософів Срібного віку був і такий вірш:

*Я вас любил: любовь еще, быть может,
В душе моей угасла не совсем;
Но пусть она вас больше не тревожит;
Я не хочу печалить вас ничем.*

*Я вас любил безмолвно, безнадежно,
То робостью, то ревностью томим;
Я вас любил так искренно, так нежно,
Как дай вам Бог любимой быть другим.*

Тут в першу чергу кидається в очі те, що для “я” (ліричного героя) відкривається, що обрана ним не лише примусила його відчуті безнадію, неможливість обізватися словом про свою любов, пережити ревності тощо. В певну мить він усвідомлює, що вона мала стосовно його любові певну тривогу (бо ж сказано: “но пусть она вас больше не тревожит”), мала в стосунку до нього якусь печаль (“Я не хочу печалить вас ничем”).

Це відкриття розширює інтенційний горизонт ліричного “я” і спонукає його зробити для своєї обраниці найсуттєвіше: звільнити її від тривоги й печалі, заявивши, що його любов уже в минулому. З іншого боку, тут стверджується, що ця любов є не зовсім згаслою. Але перебуває вона тепер у внутрішньому просторі (“в душе моей”). До цього внутрішнього “я”, до того, що відбувається в цьому внутрішньому світі, відповідно і до не згаслої ще зовсім у душі любові можна долучитися – і отримати повноту буття як повноту перебування в любові.

Це, мабуть, в певній мірі актуально для адресатки. Адже ліричне “я”, дізнавшись про її тривогу і печаль, може усвідомити: його обраниця відчуває цінність його почуття, цінність його особистості. Необхідність відмовитись від цього викликає і тривогу (тривожить любов, на яку не можна відповісти), і печаль (сумно втрачати таку любов). Власне усвідомлення цього й призводить “я” до рішення звільнити обраницю від себе й свого почуття в просторі зовнішніх стосунків, але разом з тим надати їй можливість в разі потреби долучитися – не до особистості, а скоріше до образу, пов'язаного з його почуттям, яке сягало граничної сили (“так искренно, так ніжно”). Згадаймо аналогічний мотив з написаного в той же час і з подібного приводу вірша “Что в имени тебе моем”:

*Но в день печали, в тишине,
Произнеси его тоскуя.
Скажи: есть память обо мне,
Есть в мире сердце, где живу я.*

Сенс звертання до адресатки в цьому вірші як останньому виявленні почуття полягає саме в тому, щоб дати їй уявлення про можливість увійти в обшир любові, образ якої тут наданий, пережити відчуття перебування в її всеохоплюючому просторі, коли це буде прийнятне для неї. Той, хто любить (якщо це інтенційне ціннісне ставлення), іншого обраниці бажати не може. Звідси останні слова: “Как дай вам Бог любимой быть другим”.

Таким чином, тут перед “я” ліричного героя розкривається повнота внутрішнього буття тої, що є предметом його почуття. Власне збереження цієї повноти стає головною турботою ліричного “я”. Він вирішує надати повноту свободи тій, яку любить, але саме таким чином він долає власну несвободу і дає взірець моральної піднесеності, духовного преображення неподіленої любові, зрештою – подолання цієї катастрофи.

Буття тої, котру люблять, здобуває довершеність повноти через надання їй свободи. Але так само довершеність повноти здобуває той, хто любить, бо він долучився до внутрішнього світу тої, що любить, відкрив наявність там тривоги й

печалі стосовно нього і таким чином здобув уявлення про цінність своєї особистості, свого внутрішнього світу, свого почуття. Через розширення таким саме способом свого інтенційного горизонту він здобуває нову ідентичність, яка власне тепер має довершеність повноти.

Очевидно, за законом конвергенції в свій час, в інших умовах, які втім були в чомусь екзистенційно подібні, аналогічний хід поетичної думки являв Райнер-Марія Рільке:

Пісня любові

*Як здержати мою ось душу, щоб
Твоєї не займала? Як мені
Її над тебе в інший круг ізняти?
Ох, гарно так у сутіні було б
При чомусь її загубленім витати –
В місцевині чужій і затишній,
що в даль не злине, як почне здійматись*

*твоя глибинь. Та все, що нас торка,
нас разом зводить, наче тяг смичка,
що з двох ось струн єдиний голос тягне.
Розп'яті ж ми на чому – струни ці?
Який музика держить нас в руці?
О пісне п'яна*

[13, 301].

Тут любов постає як єдність того, що не може злитись, це є збереження окремішності, самоцінності кожного, при їх нерозділеності. Отже, це поєднання того, що не зливається, в неподільне зі збереженням окремого. Адже любов не припускає можливості зникання особистісного, бо особистість у своєму внутрішньому бутті досягає всесвіт, творить світ в повноті його буття.

Коли Рільке пише про тих, хто любить, він вживає дієслово, для його лірики надзвичайно значуще: *Überstehn*. Воно перекладається як “встояти” і як “здолати”. У його творчості, здається, домінантне значення мали слова “*Überstehn ist alles*”. Так він закінчує один з реквіємів [13, 468]. “Встояти та й годі”, – перекладає М.Бажан [13, 469]. Але можна було б сказати “Подолати (здолати) – в цьому все”. Вірш, який в перекладі називається “Закоханці” [13, 197], закінчується рядками:

*Хай вони взаємно зіллються,
щоб обопільно здолать.*

В оригіналі це:

*Laß sie ineinander sinken,
um einander überstehn.*

Це можна передати так: “Нехай вони один в одного впадуть (можна було б сказати й “зануряться”, мається на увазі, “як крапля в рідину”), щоб один перед одним встояти (водночас: щоб один одного здолати)”. І тут йдеться власне про те, що відрізняє падання краплі в рідину від обопільного перетину (одна в одну впадання), скажімо, галактик. Цей образ природний для мислення й філософів Срібного віку, й таких поетів, як Рільке, що опосередковано міг пережити їх вплив, так само, як вплив ліричних відкриттів О.С. Пушкіна. Річ в тім, що для всіх них людина є всесвіт, особистість досягає своєю душею всю повноту буття – до Абсолюту включно.

Впавши, вони (закоханці) мають зберегти себе – в усій повноті, в усій неповторності. Любов не є засвоєння чи поглинання один одного. Якщо ж це подолання, то самого себе в своєму егоїзмові й егоцентризмові. Подолання, яке дає

можливість здобувати себе тому, кого ти любиш. Такий перетин дає нечувану повноту через зустріч і поєднання в незліяності двох всесвітів.

Звернімо увагу, що так само, як у вірші Пушкіна, в реквіємі “Одній приятельці” йдеться про те, що провиною є

*Не збільшувать свободу своєю
коханої свободу [13, 457].*

Любов шанує суверенність особистості, любов це не оволодіння, не привласнення, це духовне єднання з повнотою суверенного буття. Саме тому Рільке, доходячи до краю в розгортанні думки, пов'язує любов і самотність. Бо ж “як можуть з'єднатися двоє, – пише він в листі до Ф. Каппуса, – якщо у них ще немає зрілості, завершеності й ясності” [13, 350–351]. Тому для нього любов це “привід для того, хто любить, здобути зрілість, здобути себе й свій світ, створити в собі свій, особливий світ заради тої людини, що її любиш, це велика і небуденна мета” [13, 350–351].

Не кидатись назустріч коханому, а спочатку через усамітнення здобути повноту, щоб зустріч була повноцінною – ось до чого (за Рільке) кличе любов, “чия сутність полягає в тому, що дві самотності зберігають, захищають і вітають одна одну” [13, 354].

Ось чому для Рільке любов нездоланна й сильніша за смерть, бо повнота буття того, кого ти любиш, вбирає в себе і його смерть, і його інобуття – особистість єднає своє земне і посмертне існування, і ця єдність перевищує земне буття і небуття, тутешнє й потойбічне. Це відбилось у віршах “Алкеста”, “Смерть коханої”, це відчутно в “Дуїнезських елегіях” і “Сонетах до Орфея”.

Повнота є найістотнішою ознакою образу Евридіки у вірші “Орфей, Евридіка, Гермес” [13, 316]:

*Вона, тримавшись за Гермеса, йшла –
у смертнім рам'ї плуталися ноги –
така сполошена, покірна й ніжна.
Уся в собі, як образ Все-Надії,
не бачачи ні шляху, ні мандрівця,
що поруч був, вона ішла в життя.
Уся в собі. Наповнена по вінця
холодним небуттям.*

*Як овоч, повний солоду і томи,
уся налита повнотою смерті,
з таємною печаттю новизни.
Була вона в цнотливості своїй
така недоторканна ...*

Недоторканність суверенності навіть в смерті – ось до яких вражаючих відкриттів доходить Рільке, осягаючи любов. Не менш вражає те, що пише В. Стус, навівши цей фрагмент перекладу, в своєму листі з табору до дружини наостанок: “Ось це, Вальочку, Евридіка. Тобто – Ти” [13, 457]. Таким є модус інтенційного ставлення в любові, таким є його напруження, а через це такою є здатність долати розлуку, розпуку, саму смерть.

У тлумаченні й філософів, й німецького поета, й українського поета найістотніше в любові – здатність не розумом, не свідомістю, не раціональним пізнанням – повнотою свого ества відчутти, пережити повноту іншого існування,

наповненості іншого внутрішнього світу. Пережити й шанобливо й обережно, турботливо поставитись до цієї – не твоєї повноти, до іншого й інакшого існування.

Отже, маємо перед собою певну невипадкову кореляцію в сприйнятті і представленні любові як ціннісного інтенційного ставлення в філософському дискурсі і літературній творчості Пушкіна, Рільке і Пастернака. Тут можна говорити про вплив східнослов'янської культури на Рільке [10] і про вплив Рільке на Пастернака, про що останній сам говорив неодноразово. Але суттєвим є інше. Досліджуючи тему любові в літературі чи концепт “любов” в лінгвокультурологічному аспекті, філологи залишаються в полоні мови, яка нав'язує поєднання в одній ментальній структурі онтологічно різних, а часом і суперечливих явищ. Вони намагаються зарадити справі, розробляючи типологію предметів любові. Але існує й інший спосіб.

Філософи Срібного віку, виокремивши любов як інтенційно-ціннісне ставлення, дали взірець типологізації цього концепту на ґрунті модальному. Вирішуючи інші проблеми, про це мав певні здогади філософ і богослов того ж Срібного віку отець Павел Флоренський, який спирався при цьому на наявність в давньогрецькій мові (паралельно і в латині) кількох способів означування того, що в сучасних європейських мовах виражається одним словом: стрімкий поривчастий *ерос*, пристрасть; *сторге* – любов рідних по крові; *аґапє* – любов, що спирається на оцінку, вибір, обґрунтування, це любов загальна, якою можна за обов'язком чи заповідями любити всіх; задушевна, щира *філія* – явлення внутрішнього прозріння, прийняття як надзвичайно близького, душевно спорідненого, це любов дуже особиста, дружня, це внутрішня близькість особистостей, поєднання двох внутрішніх світів [18].

Укладений у Франції вже у ХХІ ст. “Європейський словник філософій” теж звертає увагу на виявлені в давньогрецькій лексичній парадигмі значення, тлумачачи їх власне як “різні афективні модальності” [5, 451].

Таким чином, досліджуючи любов як причетність до повноти буття, філософи Срібного віку мали на увазі її специфічний модус (з грецьких термінів тут доречні не *сторге*, не *аґапє*, не *ерос*, а скоріше за все *філія*, хоча прямо система значень давньогрецьких лексем модальностей любові не покриває).

Поетичний дискурс в цілому може охопити всі з названих за допомогою грецьких слів різновидів любові. Специфіка поетичного світу, так само як і семіотики культури пов'язана з тим, яка питома вага різних аспектів, різних модусів, яка з них утворюється конфігурація. Для російської культури суттєво, що зрілий Пушкін і філософи Срібного віку від В. Соловйова до Б. Вишеславцева на перший план висували саме любов як інтенційне ціннісне ставлення в його причетності до осягнення повноти буття. Але це не є унікальним.

Порівняльне дослідження показує, що любов як ціннісне інтенційне ставлення це, безумовно, універсалія культури. Згадаймо цитовану працю П.Флоренського, в якій йдеться про давньогрецьку і ранньохристиянську традиції. Згадаймо слова Гегеля про те, що “сутність любові полягає в тому, щоб забути себе в іншому “я”... але через це вперше здобути самого себе” [17, 265], думку Сартра, що мета любові в тому, щоб впливати на свободу іншого, залишаючи її разом з тим неушкодженою [17, 267].

Згадаймо М. Шелера, який власне трактував любов як інтенційний акт, через який людина осягає вищу цінність предмета, в акті любові те, що існує, не перестаючи бути собою, стає причетним до буття іншого і таким чином розширює свої межі [21, 341–376].

Ця універсалія в творчості філософів і поетів латентно присутня завжди. Питання в тому, яку вона відіграє роль в культурному й літературному процесі. Для культури ХХ ст. (в усякому разі елітарної) дуже важлива вагома присутність в ній Рільке, який всією творчістю стверджував любов в її ціннісній змістовності як ціннісне інтенційне ставлення.

Література

1. Бакула Б. У напрямі до інтегральної компаративістики / Б. Бакула // Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 503–514.
2. Бердяев Н. А. Метафізика пола и любви / Н. А. Бердяев // Русский Эрос или философия любви в России. – М. : Прогресс, 1991. – С. 232–265.
3. Вышеславцев Б. П. Достоевский о любви и о бессмертии / Б. П. Вышеславцев // О Достоевском : творчество Достоевского в русской мысли. – М. : Книга, 1990. – С. 398–406.
4. Гуссерль Э. Картезианские размышления / Э. Гуссерль. – СПб : Наука-Ювента, 1998. – 315 с.
5. Європейський словник філософій : лексикон неперекладностей. – К. : Дух і літера, 2009. – Т. 1. – 576 с.
6. Ізер В. Процес читання, феноменологічне наближення / В. Ізер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2001. – С. 349–367.
7. Інґарден Р. Про пізнавання літературного твору / Р. Інґарден // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2001. – С. 176–208.
8. Ильин И. А. Поющее сердце. Книга тихих созерцаний // Собрание сочинений : в 10 т. / И. А. Ильин. – М. : Русская книга, 1994. – Т. 3. – С. 277–380.
9. Лосский Н. О. Ценность и бытие / Н. О. Лосский. – Харьков : Фолио ; М. : Аст, 2000. – 861 с.
10. Наливайко Д. Шукаючи єдності зі світом і людьми : паломництво Рільке в Україну // Компаративістика й історія літератури / Д. Наливайко. – Б.м. : Наукове вид-во “Акта”, 2008. – С. 366–388.
11. Пастернак Б. Л. Собрание сочинений : в 5 т. / Б. Л. Пастернак. – М. : Худ. литература, 1989–1992.
12. Ремарк Г. Г. Літературна компаративістика: її визначення та функції / Г. Г. Ремарк // Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 44–58.
13. Рільке Р. М. Темні плачі: Поетичні твори : у 2 т. / Р. М. Рільке. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007.
14. Рильке Р. М. Новые стихотворения / Р. М. Рильке. – М. : Наука, 1977.
15. Соловьев В. С. Смысл любви / В. Соловьев // Русский Эрос, или философия любви в России. – М. : Прогресс, 1991. – С. 19–76.
16. Уліцька Д. Феноменологічна філософія літератури / Д. Уліцька // Література. Теорія. Методологія. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 114–135.
17. Философская энциклопедия : в 5 т. – М. : Советская энциклопедия, 1964. – Т. 3. – С. 265–267.
18. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины / П. А. Флоренский. – М. : Правда, 1990. – 490 с.
19. Франк С. Л. Религия любви / С. Л. Франк // Русский Эрос, или философия любви в России. – М. : Прогресс, 1991. – С. 401–414.
20. Франк С. Л. Смысл жизни / С. Л. Франк // Смысл жизни : антология. – М. : Прогресс-Культура, 1994. – С. 489–583.

21. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер. – М. : Гнозис, 1994. – 490 с.
22. Яусс Г. Р. Эстетичний досвід і літературна герменевтика / Г. Р. Яусс // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2001. – С. 368–405.

Анотація

У статті розглядається поняття любові як ставлення до цінності і як реалізації всього спектру ціннісних інтенцій. Таке розуміння посідає центральну позицію у семантичній моделі ціннісної інтенційності і є характерним для російської культурної семантики. Для тлумачень любові як ціннісного ставлення, представлених у філософському дискурсі, а також для репрезентацій любові в поезії Срібного віку, очевидно є релевантність ознаки повноти буття. Автор статті доводить, що через любов суб'єкт прилучається до Абсолютної повноти буття, при цьому усвідомлюючи себе елементом всеохоплюючої єдності.

Ключові слова: ціннісна інтенційність, любов, повнота буття, філософський дискурс, поезія, Срібний вік.

Аннотация

В статье рассматривается понятие любви как отношения к ценности и реализации всего спектра ценностных интенций. Такое понимание занимает центральную позицию в семантической модели ценностной интенциональности и является характерным для русской культурной семантики. Для толкований любви как ценностного отношения, представленных в философском дискурсе, а также для репрезентации любви в поэзии Серебряного века, очевидна релевантность признака полноты бытия. Автор статьи делает заключение, что через любовь субъект приобщается к Абсолютной полноте бытия, при этом осознавая себя элементом всеохватывающего единства.

Ключевые слова: ценностная интенциональность, любовь, полнота бытия, философский дискурс, поэзия, Серебряный век.

Summary

The article deals with the concept of love as a value attitude and realization of the whole spectrum of axiological intentions. This approach occupies the main position in the semantic model of value intentionality and is typical of Russian cultural semantics. For the representations of love in the poetry of Russian Silver Age as well as for the interpretations of love as value attitude in the philosophic discourse the relevance of the entirety of existence is evident. The scholar proves that an individual joins the Absolute entirety of existence and perceives him(her)self as an element of overall unity.

Keywords: value intentionality, love, entirety of existence, philosophic discourse, poetry, Silver Age.

УДК 821.163.2–9

Колева К.Г.,

аспирант,

Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”

СИМВОЛИ, РАЗКРИВАЩИ АТМОСФЕРАТА НА ОТРИЧАНЕ НА ПЛЪТТА В ПОЕЗИЯТА НА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

Главният художествен похват на символизма е символът, издигнал се до обобщена представа за това литературно направление, до всеобемащите смисли на цялата знаковост на заобикалящата ни свят.